

Een tijdschrift voor Toonkunst: opkomst en ondergang van het Muzikaal tijdschrift (1836)

JEROEN VAN GESSEL

De geschiedenis van het Muzikaal tijdschrift beslaat tien jaar; nogal opmerkelijk voor een blad waarvan slechts één jaargang verscheen. Het was gelieerd aan de Maatschappij tot bevordering der toonkunst en werd geleid door een éénmansredactie, in de persoon van Evert Godfried Lagemans. Dit tijdschrift zou er zonder diens enthousiasme nooit zijn gekomen, maar zijn geestdrift kon hem niet voor verschillende ongelukkige uitgijders behoeden.

In het negende nummer besprak Lagemans bijvoorbeeld een bijzondere brochure, getiteld: *Lettre à Monsieur le Bourgmestre de la Ville de Bonn, contenant les preuves de l'origine Hollandaise du célèbre compositeur Louis van Beethoven*.¹ Dit werkje was geschreven door een zekere W. van Marsdijk en bevatte de schokkende waarheid over Beethovens geboorte. De roemruchte componist had namelijk niet in 1770 te Bonn het levenslicht gezien, doch was ter wereld gekomen in 1772 tijdens de kermis in Zutphen, om precies te zijn in een 'De Fransche tuin' geheten kroeg.

Lagemans erkende dat de auteur de erkentelijkheid verdiende van 'ieder, wien de roem van zijn vaderland ter harte gaat' voor deze 'welgemeende poging, om ten minste een gedeelte van het regt op den grootsten toondichter onzer eeuw voor ons te vindiceren.' Spijtig was wel dat Van Marsdijk nergens onomstotelijke bewijzen voor zijn bewering had geleverd. Het leek Lagemans daarom onwaarschijnlijk dat men te Bonn positief zou staan tegenover Van Marsdijks verzoek om op het voor Beethoven op te richten monument te vermelden 'dat Beethoven van Hollandschen oorsprong was, maar dat de Duitsche zon de kiem van zijn verheven genie gekoesterd en tot ontwikkeling gebragt heeft.'

Uiteindelijk, zo meende Lagemans, zou Van Marsdijk troost kunnen vinden in het feit dat Beethovens roem in Nederland al genoegzaam werd verspreid door 'zijne onsterfelijke werken.'

Lagemans' recensie moet tenminste Willem van den Hull bijzonder veel pret bezorgd hebben; deze Haarlemse kostschoolhouder ging namelijk schuil achter het pseudoniem 'W. van Marsdijk'. Hij had de brochure geschreven in een jolige bui, als bespotting van de Duitse onwil om de Vlaamse achtergrond van de familie van Ludwig van Beethoven te erkennen.² Lagemans was dus serieus ingegaan op een wat uit de hand gelopen *practical joke*. Het was niet de enige keer dat hij in een ongelukkige situatie verzeild zou raken en deze recensie was in zekere zin symbolisch voor het ongelukkige gesternte dat boven zijn redacteurschap hing. En dat terwijl zijn blad juist onder schijnbaar gunstige omstandigheden het licht had gezien.

In 1829 was in Amsterdam de Maatschappij tot bevordering der toonkunst opgericht. 'Toonkunst', zoals deze nog steeds bestaande organisatie doorgaans wordt genoemd, zou het vaderlandse componeren gaan bevorderen, zich inzetten voor het muziekonderwijs en verder onder meer muziekfeesten gaan houden. Toonkunst wilde nadrukkelijk werkzaam zijn voor het hele Nederlandse muzikleven en zou dan ook idealiter een eigen orgaan moeten hebben om iedereen met haar doelstellingen bekend te maken.

Op de jaarlijkse Algemene Vergadering van 1830 meldde zich iemand die de redactie daarvan wel op zich wilde nemen. Het was Evert Godfried Lagemans, een in Den Haag werkzame jurist en muziekliefhebber die al enige ervaring had op dit gebied. Hij had meegewerkt aan het *Magazijn voor schilder- en toonkunst* (1828-1829), dat eveneens werd geleid door twee Haagse juristen, Jacob Andries Weiland en de later als toneelschrijver bekend geworden Pieter Helvetius van den Bergh. De verkoopresultaten van dit blad waren echter zo teleurstellend dat de uitgever, de Dordrechtse firma Blussé, er na drie nummers mee was gestopt. Lagemans had zich door deze deceptie niet laten ontmoedigen en een nieuw

A.C.G. Vermeulen (1798-1872)

ontwerp voor een muziektijdschrift gemaakt. Zo kon de ene hand de andere wassen: Toonkunst had een tijdschrift nodig en Lagemans wilde dat graag verzorgen. Om een nieuw debacle te vermijden, wilde hij echter wel graag weten of hij van Toonkunst 'eenige deelneming' kon verwachten, 'ten einde mij te dekken voor een gedeelte der onkosten van deze onderneming, waarbij ik wel is waar geen voordeel beoogde, maar toch ook liefst geen nadeel wilde lijden.'³

Bij Toonkunst bleek men geïnteresseerd in Lagemans' plan, maar de tijdsomstandigheden – de oorlog met België in 1831 en een cholera-epidemie in 1832 – verhinderden een snelle uitwerking. Pas in de zomer van 1833 kwam het plan weer ter sprake. Adrianus Vermeulen, die het plan tot de oprichting van Toonkunst had gelanceerd, was gecharmeerd van het idee voor een eigen tijdschrift. Het voornaamste doel zou moeten zijn 'de recensie der in Holl. wordende uitgegeven (veelal) prullaria'.⁴ Daarvoor zou men dan wel geschikte beoordelaars moeten vinden. Het beste zou men wellicht op de jaarlijkse Algemene Vergadering middels besloten stemming de redactie kunnen aanwijzen. Zover kwam het nog niet, maar bij deze gelegenheid werd wel het hoofdbestuur opgedragen om voorbereidingen te treffen voor het publiceren van een eigen tijdschrift.⁵

Vermeulen polste verschillende leden met het verzoek aan het tijdschrift mee te werken. De respons was wisselend. De overgrote meerderheid der Toonkunst-leden was amateur, waarvan de meesten zich niet in staat

achtten over muziek te schrijven, terwijl verschillende mensen die het wel aandurfd en de uitnodiging afsloegen wegens tijdgebrek. Onder de laatsten behoorde onder meer de Amsterdamse jurist Cornelis den Tex, die tevens zitting had in de Vierde Klasse van het Koninklijk Instituut en daar regelmatig muzikale kwesties aan de orde stelde.⁶ Zijn collega aldaar en medebestuurder van de Toonkunst-afdeling Amsterdam, Jacob de Vos Willemszoon, verklaarde zich wel bereid af en toe iets bij te dragen.⁷ Ook de Delftse dokter Florentius Kist, die later het tijdschrift *Caecilia* (1844-1917) zou oprichten, reageerde welwillend.⁸ De benaderde professionele musici, waaronder Johann Wilhelm Wilms en Jan George Bertelman, sloegen echter allen de uitnodiging af, waarvoor tijdgebrek als reden werd gegeven.⁹ Ook toen Bertelman ten tweeden male werd gevraagd, volhardde hij in zijn standpunt:

Bij de weigering om mede te werken aan het Muzijkaal tijdschrift moet ik thans, na twee malen hevige bloedbrakingen te hebben gehad, meer dan ooit blijven, daar mij voor soortgelijke werkzaamheden, als ook voor eigen studie, geen andere tijd overblijft dan de nacht, en de geneesheeren mijne ziekte als een gevolg daarvan beschouwen, vind ik mij verplicht dit geheel te staken.¹⁰

Lagemans had nog met het idee gespeeld enkele Nederlandse componisten te vragen 'een *Selbst-recension*', maar hij vermoedde (terecht) dat ze daartoe niet bereid zouden zijn.¹¹

Door dit gebrek aan respons bleven de plannen nog enkele jaren liggen, maar op de Algemene Vergadering van 1835 kwam er weer schot in de zaak. Lagemans herhaalde zijn aanbod om op eigen initiatief het blad uit te geven. Men besloot hem f 200,- subsidie voor de eerste jaargang te geven, en daarmee kon het plan, na een aanloop van zes jaar, dan eindelijk van start gaan.¹² Officieel stond het Muzijkaal tijdschrift los van Toonkunst, maar de personele en financiële banden maakten dat het toch het officieuze 'Toonkunst'-orgaan was.

De inhoud van het *Muzijkaal tijdschrift* was grotendeels identiek aan die van eerdere Nederlandse muziektijdschriften, zoals *Amphion* (1818-1820, 1822) en het *Magazijn voor schilder- en toonkunst* (1828-1829). Een deel van het blad was gewijd aan verslaggeving over het Nederlandse muziekleven. Daaronder viel onder meer het door Toonkunst georganiseerde, op 21 en 22 april 1836 in Amsterdam gehouden muziekfeest, terwijl ook aan uitvoeringen van de afdelingen van Toonkunst enige aandacht werd besteed.¹³ Tot deze categorie behoren ook de vele berichten over de jaarlijks gehouden openbare examens aan de muziekscholen in den lande.¹⁴ Verder werden er biografische documenten en schetsen geplaatst van onder meer Von Weber, Händel, Gluck en Reicha. Speciale lokkertjes voor de abonnees waren de muziekbijlagen: niet eerder gepubliceerde muziekwerkjes, bescheiden qua omvang en speeltechnische eisen, en als zodanig zeer geschikt om in huiselijke kring te worden uitgevoerd.

Tevens verschenen enkele uitgebreidere verhandelingen; alle afkomstig van amateurs die al eerder over muziek hadden gepubliceerd. Zo plaatste de Dordrechtse predikant Anthony Kist de redevoering die hij had gehouden bij het examen van de plaatselijke muziekschool.¹⁵ Hierin herhaalde hij verschillende punten uit een vele jaren eerder gepubliceerde Nutsvoorlezing over het nationale volksgezag.¹⁶ Ook een bijdrage van de Delftse medicus en muziekliefhebber Florentius Kist was een bewerking van een toespraak bij een muziekschoolexamen, ditmaal in Delft.¹⁷ Verschillende aspecten van een eerder in *Amphion* gepubliceerd artikel over de weldadige fysieke uitwerking van zingen keerden hierin terug.¹⁸

Kists bijdrage leidde tot enige tweedracht, omdat hierin werd geponoerd dat het Italiaans de meeste geschikte taal was voor zang. Kist werd onmiddellijk hiervoor berispt in een redactionele voetnoot, waarin werd beklemtoond dat hij hier slechts 'zijne inidividueele opinie' te kennen gaf, welke duidelijk niet door de redactie werd gedeeld. Dergelijke kleine aanvaringen kwamen wel vaker voor in het blad. Zo werd een bijdrage

DE KLEINE BEDELAARSTER.

Woorden van Tollens.
Muziek van J. J. Vriette.

STROM.

PIANO-FORTE.

Andantino. Eerstvolgend.

Ik kom uit mijn dorpje, ik kom van wat koud, Ik doel door het dorp en de stille der straten, Mijn hoofd is gebedard en mijn voorste rijp bloed, Mijn moed, die is krank en mijn laatste is dood, Wij afscheiden zoo laat maar het kon ons niet ka-ten.

van Anthony Kist met wenken voor organisten door Lagemans ‘verbeterd’ met nog wat eigen desiderata.¹⁹ Datzelfde gebeurde in een lange uitweiding over de vraag welke solisten zouden moeten worden uitgenodigd voor het in 1836 te houden Algemene Muziekfeest van Toonkunst. Hierin nam Lagemans stelling tegen enkele krantenberichten en allerlei kennelijk hardnekkig circulerende geruchten.

Lagemans was niet bij alle onenigheid betrokken, want ook anderen waren het niet met elkaar eens. De Vos publiceerde bijvoorbeeld een bijdrage ‘Over zangmuziek’, waarin hij de totstandkoming van een herkenbaar nationale muziek bepleitte. Hij verwees daarbij naar enkele fraaie werken van Johannes van Bree en Jan George Bertelman, die als voorbeeld konden dienen.²⁰ In het volgende nummer werden De Vos’ ideeën echter afgewezen door een Haags bestuurslid; volgens hem konden de werken van de genoemde Nederlandse componisten evengoed door buitenlanders zijn geschreven, want nergens kon men daarin iets typisch nationaals aantreffen.²¹

Op zich waren dit geen bijzonder scherpe woordenwisselingen, maar een beetje pijnlijk waren ze wel. Dit was immers het officieuze blad van

Toonkunst, de organisatie die muziek en muzikleven van Nederland internationaal op de kaart zou zetten. Meningsverschillen over de waarde en karakteristiek van Nederlandse muziek maakten daarin natuurlijk geen goede indruk, en al helemaal niet wanneer bleek dat er zelfs in bestuurskringen verdeeldheid heerste.

Natuurlijk werd er ook muziek besproken in het *Muzikaal tijdschrift*. Den Tex leverde bijvoorbeeld uitgebreide analyses van een cantate van de Utrechtse componist Johann Kufferath en een opera van diens Amsterdamse collega Johannes van Bree.²² De toon van de besprekingen was lovend; iets wat niet gezegd kon worden van de recensies van Lagemans zelf. In een drietal liederen van Wilms vond hij weliswaar veel prijzenswaardigs, 'gelijk men dit trouwens van eenen Componist, als de Heer Wilms, mag verwachten', maar hij betreurde dat de begeleiding niet meer in de 'gebonden stijl' van Beethoven was gehouden.²³ Nog negatiever was Lagemans over een zestal liederen dat was gecomponeerd door Nederlands meest beroemde zanger, de tenor Willem Pasques de Chavonnes Vrugt.²⁴ Het was sowieso al niet erg handig van Lagemans om deze liederen voor bespreking te selecteren, want een eerdere recensie in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* was al aanleiding geweest voor een nogal bittere woordenstrijd.²⁵ Lagemans voegde daar nu nog eens een zeer kritische bespreking aan toe, zij het, zoals hij toegaf, 'met eenige huivering'. Hij probeerde zich in te dekken aan het einde van zijn bespreking en iedereen, vooral Vrugt, te verzekeren van zijn oprechte bedoelingen. Hij wilde slechts waarschuwen tegen het gevaar dat men zich door diens muziek 'op eenen verkeerden weg' zou laten meeslepen. Bovendien, zo voegde hij eraan toe, was het altijd al zijn intentie geweest om

de rubriek der beoordeelingen [...] te openen met eene rondborstige maar gestrenge kritiek, ten einde de geest te doen kennen, waarin de Redactie zich voorstelt dit vak te bearbeiten, en te doen zien, dat haar stelregel, om de anonymiteit te vermijden, geenszins tot

vreesachtige oppervlakkigheid of algemeene lofkraaijerij behoeft te leiden, zoo als sommigen wel eens gevreesd hebben.

Die verafschuwde ‘oppervlakkigheid’ en ‘lofkraaijerij’ was in ieder geval niet te vinden in een anonieme recensie van het *Requiem* (1808/1834) van Bertelman.²⁶ Volgens de scribent wemelde het in dit stuk van de meest elementaire vergrijpen tegen de compositieleer. Hij hekelde allerlei fouten, zoals onjuiste stemvoering, onlogische frasering, smakeloze versieringen en lelijke akkoordopeenvolgingen. De redactie had bij deze recensie een voorwoord geplaatst, waarin werd uitgelegd dat men had besloten dit ingezonden stuk te plaatsen, maar daarop binnenkort een weerlegging te laten volgen.²⁷ De vraag was echter waarom men deze bespreking überhaupt plaatste: het stuk in kwestie was namelijk niet zomaar een compositie, maar een op naam en kosten van Toonkunst gepubliceerd werk dat in binnen- en buitenland als getuigenis van Nederlands muzikale prestaties moest fungeren.

Het was dan ook merkwaardig dat uitgerekend dit werk in dit blad zo negatief werd besproken. Bovendien had Lagemans kunnen weten dat de recensent reden had om zo genadeloos uit te halen naar wat moest gelden als een symbool van de weldadige werkzaamheden van Toonkunst. De bespreking was namelijk afkomstig van een Amsterdams violist, F. Löffler, die enige jaren tevoren verschillende werken naar Toonkunst had gestuurd in de hoop dat deze door Toonkunst zouden worden gepubliceerd. Dat kon echter alleen na goedkeuring door een jury. Deze concludeerde dat de stukken van goede kwaliteit waren, maar wat ouderwets van stijl. Na enige verbeteringen zouden ze wel publicabel zijn. Op basis van dit oordeel verklaarde Toonkunst zich bereid deze werken uit te geven, mits de componist de gevraagde correcties zou aanbrenge. Toen Löffler daarop zijn werk in herziene vorm bij Toonkunst inleverde, werd weer het oordeel van de jury ingeroepen, om te controleren of aan de gestelde voorwaarden in voldoende mate was voldaan. De jury kwam echter tot dezelfde slotsom als tevoren: redelijk goede stukken, maar uitgave op naam en kosten van

Toonkunst viel niet aan te raden. Löffler was onaangenaam getroffen; hij vond dat hij met zijn herziening zich aan alle eisen had geconformeerd en dientengevolge aanspraak mocht maken op een door Toonkunst verzorgde uitgave. Hij schreef het hoofdbestuur vervolgens een woedende brief waarin hij uitgebreid zijn ongenoegen verwoordde. Het hoofdbestuur stelde zich echter op het standpunt dat de formele procedures correct gevolgd waren en dat men dus niet gehouden was zich voor uitgave van Löfflers muziek in te spannen.

Löfflers negatieve recensie van Bertelmans *Requiem* was dan ook in de eerste plaats een wraakoefening; dat maakte het zo merkwaardig dat Lagemans bereid was het stuk te plaatsen. Met een zelfgeschreven antikritiek probeerde Lagemans vervolgens te redden wat er te redden viel.²⁸ Deze terechtwijzing werd echter weer niet gewaardeerd door Löffler. De kwestie werd vervolgens verder uitgevochten in *De recensent*, ook *der recensenten* en beschadigde vanzelfsprekend de reputatie van alle betrokkenen, inclusief Löffler, wiens naam inmiddels in de openbaarheid was gekomen.²⁹

‘De Heer Lagemans had geene vrienden’; aldus verklaarde een bestuurslid van Toonkunst de ondergang van het *Muzikaal tijdschrift*.³⁰ Vermeulen liet zich later tegen Robert Schumann ontvallen dat het Lagemans weliswaar niet aan talent had ontbroken; ‘allein er hat immer zu viel auf die Hörner genommen, und ist gar nicht eifrig genug für solch ein Unternehmen.’³¹ Lagemans zelf zag het anders. In een verantwoording stelde hij dat de intekening was tegengevallen, terwijl al snel vele opzeggingen waren binnengekomen.³² De veel lagere inkomsten waren al een deceptie voor Lagemans, maar daarbij was het niet gebleven, zoals hij in zijn verantwoording duidelijk maakte:

dit alles, gepaard aan de zeer geringe medewerking die den ondergeteekende als redacteur te beurt viel, aan de moeite en zorg, die de uitgave hem, als alleen met alles belast, berokkende, en aan de onheusche aanvallen, die hij wegens zijne rondborstige en onpartij-

dige beoordeelingen door nameloozen in geschrifte en druk moest ondervinden, - dit alles benam hem den moed, om met de uitgave van den tweeden jaargang voorttegaan, zoolang zich geen meerdere lust tot deelneming en medewerking openbaarde.³³

Het was duidelijk dat Lagemans door zijn kritische besprekingen en zijn onhandige optreden rond Bertelmans *Requiem* veel krediet had verspeeld.

Gebrek aan abonnees, interne onenigheid, onhandig optreden van Lagemans: het was geen wonder dat slechts één jaargang van het *Muzikaal tijdschrift* verscheen, zeker niet wanneer men bedenkt dat ook de andere Nederlandse muziektijdschriften uit de eerste helft van de negentiende eeuw een onzeker bestaan leidden. Zelfs de meest succesvolle hielden het nauwelijks drie jaar vol, en ze deelden aldus in de malaise die zoveel gespecialiseerde tijdschriften trof.³⁴ De ondergang van het *Muzikaal tijdschrift* was echter extra pijnlijk omdat het blad met gunstiger vooruitzichten was begonnen dan andere muziektijdschriften. Bovendien was de teloorgang van dit blad ook niet prettig voor het aanzien van *Toonkunst*.

Wat het allemaal nog vervelender maakte was de langgerekte afwikkeling, waardoor de relatie tussen *Toonkunst* en Lagemans zeer verslechterde. September 1836 was namelijk f 300,- toelage toegezegd voor de komende jaargang; nu deze niet was verschenen, eiste men dit bedrag terug. Lagemans weigerde echter in te gaan op dit verzoek, en dat leidde tot een slepende ruzie die in een reeks boze brieven van advocaten werd uitgevochten. Pas in 1839 liet Lagemans van zich horen. Hij wees in een uitgebreid memorandum op de grote kosten die waren gemaakt; weliswaar had hij in totaal f 500,- van *Toonkunst* ontvangen, maar zelf had hij er nog bijna f 250,- bij moeten leggen om alles te kunnen betalen. De opstelling van het hoofdbestuur, dat vermoedde dat Lagemans de subsidies voor oneigenlijke zaken had verduisterd, probeerde hij met zijn verantwoording te weerleggen. Hij concludeerde:

Wel verre derhalve dat de Ondergeteekende bij deze onderneming eenig voordeel zou behaald hebben [...] heeft hij zich, nevens de onnoemelijke zorgen, moeite en verdrietelijkheden, aan dat werk verknocht, nog eene niet onaanzienlijke geldelijke opoffering moeten getroosten. Hij vertrouwt dan ook dat men hem het regt zal laten wedervaren van het goede gewild te hebben, en dat men het niet aan hem alleen zal wijten, wanneer hij in de bevordering daarvan niet beter heeft kunnen slagen.’³⁵

Het hoofdbestuur was niet volledig overtuigd van zijn verdediging, maar liet de zaak verder maar liever rusten. Het zou meer dan honderd jaar duren voor Toonkunst zich nog eens aan een eigen tijdschrift zou durven wagen.³⁶